Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
124 ARKIV

ACC. N:R M. 1949

III.

Från Hällestad o Godegård.

F.d. häradsdomaren A.P. Johansson i Skånstorp fogade i sommar följande till, vad han förut meddelat. Om honom se saml. för 1922 sid.

Luffarekavel.

hade man även i Skånstorp (byn ligger nära Hällestads kyrka). Den var här åttakantig med böndernas namn ingraverat, och omkring 2 kvarter lång. Kaveln var i bruk ännu när ländsman R. kom omk. 78 till Hällestad (Ett hemman i byn var ländsmans boställe tills för några år sedan). Vid den tiden anordnade man ett särskilt 125
luffarehärbärge vid kyrkan och ett vid Ljusfall.

Bymöten.

höllos likaledes här och en kavel kringsändes, men det kunde även medfölja ett papper, varpå det stod vad som skulle avhandlas på mötena. Se det var en bonde, som hette Tingder, som från början var prästlärd men gick från det. Han var lite förståndigare än de andra och styrde med bymötena, men annars voro bönderna byfog- 126
dar i tur och ordning. Fogden skulle försöka förlika tvistande, annars kunde det bli ting eller anmälan för kyrkorådet.

Stövlarna.

Ja ha hört tals om en bonde härifrån trakterna. Han

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

hette Jan Månsson. Han var nedåt slättbygden en gång. Då såg han 126
vid en galgbacke, en som var steglad på hjul och hade nya stövlar
på sig. J.M. försökte dra av stövlarna, men det gick inte, ty de
voro fulla med beck och hade fastnat kring fötterna.

89 årige gubben Pettersson i Diket, Simontorps by 127
kunde blott berätta som följer samt dessutom om gårdar och ägare i
byn.

Godegårds kyrka.

När kyrka skulle byggas i Godegård (västligaste för-
samlingen i Finspånga Läns härad) kunde man ej bli ense om platsen.
Då spändes ett par tvillingstutar för en stor fot-sten, och där
de stannade, byggdes kyrkan. En gång har jag hört, att en slyngel
tog sig för att binda fast kyrkklockans klämtrep i svansen på en 128
ko. När så kon började springa, klämtade klockan, och folk kom
springande från alla håll, då de trodde att det blivit eldsvåda
någonstans.

Trollkäringarna.

Vid Bleklången i Risinge ligger det s.k. Trollkärnge-
berget. Där skall man låtit ett par häxor undgå vattenprovet. De
kasta dem i sjön. Den ena sjönk men den andra inte, fast hon skrek:
"Ja sjunker, ja sjunker" Troligen brände di upp kärngera, för i
berget ska sitta en ring, som dom band häxorna vid. Den ringen

Dubblett
LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

får man blott se av en tillfällighet. Där inne i berget spökar det, 129
och i sjön därutanför är det en virvel i vattnet, som är farlig
att råka in i, när man är ute och ror.

Tomtar.

Många i Godegård brukade sätta ut mat till tomten i ladu-
gården vid julen. Man trodde mycke på sådant. En gång hände det,
att prästen S. därstädes "tog mä tâmta i e präddike å sa, att fâl-
ket borde skydde dâm å ge dâm mat, så skulle di dra te huset." 130
Till ett ställe ska tomtarna ha dragit så mycket till logen, att
folket klagade över, att trösken aldrig tog slut. Då blev tomten
arg och drog ifrån stället.

I kolkojan.

På gården Frälserö agor i Godegård låg jag en natt i en kol-
koja, å där hörde ja hur de va något som klubbade milan. När kola-
ren kom ut måste han "fylla" milan. Ett spöke hade "sagt te", an-
nars kunde milan ha brunnit upp.

IV 133

Från södra Hällestad s. 134-190.

Arbetaren Anders Andersson i Hammarslyckan under Perstorp 133
i sydligaste delen av Hällestad meddelade mig följande stora sam-
ling av sägner från södra Hällestad och kringliggande trakter.

Dubblett
LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

Anders har ett gott minne på vad han hört, och lite tror han nog på en del. Han har ett trevligt framförande, och bara man berömmer hans jaktbedrifter och hans bössor litet så är man "tjenis" med honom strax. 133

Gastbacken. 134

Ett stycke från Ruggestorps skola (jämt en km. söder därom) är det en backe på landsvägen, som kallas Gastbacken. Detta på grund av att en pojke skall ha dränkt sig i sjön Långbogen, som går nära intill backen. Den unge självmördaren var kolpojke vid det närbelägna Djurshyttans bruk. Hans kamrater voro stygga mot honom, varför han fann livet tungt. Pojken gick så till stranden av sjön Långbogen, och där skall han ha klivit upp i en tall och gungat på dess grenar, tills han gungat sig i vattnet. Sen var det 135 inte riktigt tyst där i backen, utan det spökade.

"Källfalla"

kallas ett område av skogen här i södra Hällestad. Där finnes en stark källa, som vaktas av en "gubbe". Ann-Stine i Bottlebo" och "Janne i Glappa" blevo en gång jagade av "gubben", när de vallade kor i skogen. De fingo inte vattna korna vid källan, utan de blevo körda därifrån av den där gubben, som stod och hätte vid källan med ett ämbar. Nära därintill ligger en gammal kalkbot- 136 ten, som kallas "Spökebåtten." När en kolare en gång byggde sig en koja där, när han skulle kola på den bottnen, så fick han flytta

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
136 ARKIV

kojan, för den stod på vattenvägen för en trollgubbe. Men bara kojan kom bort ett stycke, så fick kolaren vara i fred.

På kantbänken.

I Djurshytte såg där spöker dä, och det är ju inte underligt, för där har ju varit både hytta och järnbruk i forna tider och mycken rörelse. Hyttan var nedlagd före min tid, men järnbruket minns jag mycket väl. Här var liv och rörelse, så det förslog. 137
Sedan järnbruket lagts ned var här såg, men den står ju nu stilla den också, som ni kan se. För många år sen skulle jag ut och jaga en gång. För att vara på benen så tidigt om morgonen som möjligt la jag mig att sova på kantbänken i sågen. Jag fick inte ligga till freds. Mitt i natten började det bulta under bänken, och när bultningen kom under mig, så slog det till, så jag for högt i vädret. Inte brukade jag vara rädd av mig, men den gången gick jag min väg, fast jag hade både bössan och jaktväskan med mig. Även andra som försökte att sova i såghuset ha kommit på 138
samma spöke. Aspling berätta just likadant. "Försök själv och ligg där, ska han få si! Försök!

Perstorpe gubbe.

På den tid hyttan gick vid Djurshyttan var Perstorpe gubbe hyttfogde. "Si hyttfogda, di fick allt vare lite slängde i

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-
138 ARKIV

trälleri, för di hade mycke hyss för sej ve di gamle hyttera." En gång var det någon, som trollat, så det blåste svart i hyttan d.v.s. slocknade. Det var mitt i natten, men folket skickade efter "Perstorpe gubbe," och han satte allt i gång på hyttan igen, så kolen 139
började brinna och malmen smälta.

Självspilling.

Kalle Kvillin hette en här från trakten. Han gjorde mycken orätt. En stut sköt han för Gölstorparn, flådde den och lät sen kroppen ligga vid grinden nära Hammarslyckan. Dagarna innan mordet på stuten, spökade det på samma ställe, när bonden från Perstorp kom från kvarnen. Det ramlade och skrek i backen, men inget syntes till. Kalle var misstänkt för att ha tagit livet av studet och var rädd 140
för upptäckt. När han sen fick stjäla i en handelsbod vid Hällestad också, vågade han inte leva längre utan plockade bössipan full av småsten och sköt sig själv vid byn Båtstorp. Kalle fick så inte ligga i vigd jord, utan bosen (se min saml. för 1922 sid 415) fick ta och gräva ned honom på allmänning. Då bosen var på väg med Kalle, skall han ha varit inne hos Häns å Hänsa (Hans och hans gumma) vid Gruvbacken nära Malmstorp och fått ett kvarter brännvin att styrka sig med på färden. Nära Bottebo på Södra allmänningen blev Kalle Kvillens grav redd, och man kan ännu utvisa platsen. Ännu i döden 141
ställde Kalle till med förtret. Några karlar som höllo på med att gräva där i närheten, råkade näml. stöta till en stock, så att den

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ramlade iväg och gjorde mycket buller. "Nu lever le Kalle Kvillin 141
åpp igen" sa en gubbe, som var med. Men den gubben fick de andra
bära hem, för han vart så sjuk, så de trodde han skulle dö.

"Krut å svineragg"

Gruvbacken kallas det område söder om Malmstorp i södra 142
Hällestad, där det finnes så många gruvor, varur förr togs järn-
malm. (Anders visade mig 44 stycken) Nu äro de alla övergivna,
och de flesta vattenfyllda. Men förr i tiden var här liv och rö-
relse. Här bodde en hel mängd folk, som arbetade i gruvorna. De
många stugorna äro nu bortagna de flesta, endast gruvfogdens stuga
och ett par till äro ännu kvar. (Men Anders han kunde peka ut för
mig var de andra husen stått och sade vem som bott i dem, vilket
allt antecknades)

I en stuga bodde Hans och "Hansa" De fingo inte vara i
fred för de många spöken, som funnos i gruvorna, ty de huserade 143
alldeles sjövilt om nätterna. "Ja dä va ett riktitt spökehål ve
Gruvbacken" Men Hans han brände "krut å svineragg" på tröskeln
till sin stuga, varefter han ej så mycket ofredades av alla de
trollgubbar, som funnos i de många gruvorna.

Abel

Vid Gruvbacken bodde en skräddare som hette Abel. Han
var mindre än vanliga människor, en riktig dvärg, men ändå karsk

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
144 ARKIV

av sig och han skröt alltid, hur bra det gick för honom, och hur utmärkt han klarade sig. Inte ville han låtsas om, att han var så liten. Nej, han tog på sig en alnshög hatt och sa:" En lagom karl som jag."

Rädd av sig var han inte heller, enligt vad han själv påstod, och man behövde ju också vara orädd vid Gruvbacken, där det var så mycket spöken. En gång, när det var särskilt mörkt och kusligt och Abel fått sig en tår på tand skrek han i ensamheten, när han gick hemåt:"Den som vill följa så följ.""Då kom det en huvudlös gubbe och följde mej" sa han själv efteråt.

En gång skulle så ett par pojkar undersöka hur pass djärv Abel var. De läto en säck fara tvärs över vägen. Själva lågo 145
de vid var sin sida och drogo i ett rep. Abel kom, och vågade inte gå fram utan började läsa så många böner han visste, ty nu trodde han, att has sista stund var kommen.

En gång skulle det vara bröllop i en stuga vid Gruvbacken, och Abel skulle göra en fin salut till brudparets ära. Fördenskull lade han ett starkt dynamitskott på en bergknalle och tände på, när ögonblicket var lämpligt. Skottet brann inte av inom rimlig tid, och Abel gick fram för att se efter. När han var framme, då behagade skottet brinna av, och Abel fann sig föranlåten 146
att göra en liten luftfärd. Det var ej långt till en gruvöppning," å dä ha le vatt tur, åm han ha falle i gruva, men han la sej på kanten.

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Jag och gumman" brukade Abel säga "oroades mycket av de gruvagubbar, som bodde i de många gruvorna (A. talade inte landsmål, ty han var från annan trakt och talade "fint" Men så på julafton, sedan jag läst julevangeliet för både juldagen och annandagen samt styrkt mig med ett par supar, gick jag ut med ett stort fat gröt och gav gruvagubbarna. Då lovade de, att de skulle vara tysta i min tid å i kärngens tid, men sen ynkar jag dem, som bo på Gruvabacken." 146

"Faros" 147

En annan av dem som bodde vid Gruvbacken var Söderkvist Denne var ute och svirade en kväll, och när han gick hemåt, hade han ett betsman med sig. Då skrek ett gruvrå vid sidan av vägen:"I kväll ä Faros hemma, i kväll ä Faros hemma" (Faros skall betyda far) Men Söderkvist sa:" Ja kom du, så ska du få utå bessmanne klumpen" Men det skulle han inte ha sagt, ty han blev så sjuk, att han måste bäras hem till sin stuga vid Gruvbacken den kvällen.

Kopparkitteln. 148

En gång tidigt en morgon kom det som en "käpperkättel" farandes upp ur den största gruvan och seglade iväg bortåt Bottebo till. Vad kunde det vara?

Pojkarna sprungo.

Några pojklymlar togo sig en gång för att förorena i en gruva, men då kom en "gruvgubbe" upp och jagade pojkarna där

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

ifrån.Aldrig hade de sprunget så förr och varit så rädda som den 148
gången. Gruvan fick sen vara.

I en annan gruva skulle Fredrik nattvaktare titta ned. Då 149
for det upp en "gubbe" ur gruvan, och en väldig vattenstråle följde med, så det rök över träden. Så dök gubben ned i en annan gruva därintill."Fredrik låg sjuker i två måne."

Spökskjutsen.

Vid Petters stuga å Gruvbacken kunde det ibland om nätterna komma som en skjuts. Man hörde tydligt, huru den stannade, och hur hästarna spänndes ifrån. Sen bultade det på dörren Men Petter var inte rädd, utan öppnade dörren, och då var det ingen där ute. 150
En gång på en dag hördes det, att en skjuts körde förbi, men inget syntes.

Vid den stugan såg de en "katt", när fåren var ute, men när fåren togs in, vart dom av med katten. "Men dä va nog rätte katten dä"

Pojkarna sprungo

"Dä va Anners å Lasse i Gruvbacken å Johannes i Vik sâm vart hemkörde, när di kaste skräp i gruva. Gubben, sâm jäge däm hade, röluve å knäbyxer, å pâjka stöp över en järsgâl. Då vart de fart på dâm."

Målgasten.

I backen vid Brinken i rågången mellan Skräddartorp och Borggård gick en målgast. Det var en orättfärdig lantmätare,

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-
151 ARKIV

som fick gå och spöka, för han hade delt orätt vid skifte. Målgasten hade en stång, som brann i ena ändan, och den stötte han i marken och skrek:"Här ä rätt, här ä orätt" En gång när skräddarmästare Abel var ute på språng, hörde han målgasten, och härmade honom, men då blev Abel nedkastad i diket av något.

Den lille pojken 152

Olle i Gruvbackens gumma va ute a gick en vinter. Då mötte ho en så väldigt liten pojke. Sen frågade hon sin son, om han mött den lille pojken. Nej, det hade denne inte gjort, men han frågade, om inte modern mött den där store hunden. Då förstodo båda, att det var ett spöke de sett, som skapat om sig från en liten pojke till en hund.

Synen 153

En gång när jag grävde dike på ett gärde vid Malmstorp, såg jag något undreligt. Det var på eftermiddagen och alldeles stilla."Då börje dä å skramle, sâm am di ha sjärt å (=stjälpt av) ett järnlass, å så kom dä ett starkt blåsevär, å så kam dä som en barnerock i lufta, å han vände sej å så la dä å. Så va blåseväret slut dä mä. Den kamrat ja hade mä mej, han såg inget, å de tyckte ja va dä unnligeste utå alltihop ändå."

Malmoxen. 154

"Från Åsebro (gård i västra Hällestad med många gruvor

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
154 ARKIV

på ägorna) å ner te Tväskogs udde ve Roxen ska dä gå en malmoxe unner marka. Ve Asebro har han svansen å ve Gruvbacken ä bårn (bålen), för där ä dä så mycke malm Så säjer di att malmen ä slut, men dä ä lögn, för de ha bara krete (karvat) lite utpå oxen, där di ha tatt malm. Så där finns allt mycke mer malm än i Hällste, bare di vill ta reda på'n."

Raset i Åsebro.

155

"I e gruve på Åsebro mark va dä en gång två piger å en dräng sâm arbete. Då knapre dä i berget. Dä va förbu (förebud, varsel), å pigera di jänke sej allt unna (jänke sej=flytta sig) (här= lagade så de kommo undan), men drängen han fäste sej inte för'et, å så kom ett stort stenblock å ramle ner på'n. Å drängen vart te mos, å di fick hisse âpp bita utå'n i en malmkârje (korg) På den tin sköt di inte mä krut å dynamit, utan di brände å slog 156
på vatten, så malmstycka di lâssne (lossnade). Men så kom Hans å Söderkvist från Värmlann, å di kunne spränge mä krut. Då vart dä färs (fart) på't. Di rörde ihop en sârts krutdeg å satte på sticker, å dä sköt di mä. Ja ha hört tars (tals) âm, att en gång va dä nåre ostyrige pâjke, sâm hölldes å mixtre mä den ho, sâm di rörde ihop krutdegen i. Då tog de ell i hon, å päjka hölls mä å bränne âpp sej. Di vart svarte sâm sot i öga å sprang te ett kärr å tvätte sej."

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
157 ARKIV

ACC. N:R M. 1949

Ett duktigt hopp.

Nära "Källfalla" men på andra sidan mossen mitt för Brännkärret ligger en gruva. Den förut omtalade Källfallegubben han kunde hoppa från källan tvärs över mossen och ned i gruvan. Ämbaret hade han med sig, och vattnet rent yrde omkring honom.

Detta har kolare berättat sig ha sett, när de sysslade med sitt arbete i skogen därintill. En gång tumlade Källfallagubben bort en vattenså, som en kolare hade vid spökbottnen.

Spöket i ladugården. 158

I ladugården vid Malmstorp spökade det, och det var ju inte att undra på, när gruvorna voro så nära, En dräng, som var ute tidigt en morgon, såg ett fruntimmer i ladugården, men när han skulle tala till henne, var det inget.

En gång skulle jag och Johan i Talltäppa vakte på i räv i den lagårn. "En räv kom fram, men när vi skulle skjute tyckte vi, att Adams päjke hölldes å slogs utanför, å när vi titte på dä, försvann räven. Dä va allt rätta päjka dä."

Krus-Olle. 159

"En katt hette Krus-Olle, å han gjorde å mä sej. Han åt ihjäl sej på rävekake (rävgift) Bosen (rackaren, se föregående om Kalle Kvillen), säm måste begrave'n, la'n först ve Jolbrobrona nerför nedre Gruvbacken. Men där spöke han så hemskt. Han

Dubblett
LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

tog å hjûla på vagna för bönnra å annat sattyg. Då fick bosen ta 159
âpp en å gräve ner´n längre opp i skogen i en mâse, sâm di än i da
kaller Krus-Olles mâse (mosse).

Hästskallen. 160

När den nuvarande manbyggnaden vid Dalkorshyttan skulle byggas, revs den gamla, som hade åtskilliga år "på nacken" Under muren till den stugan hittades en hästskalle. Tydligen var den dit-lagd, när denna stuga byggdes och ett utslag för dåtida vidskepel-se.

Den rövade flickan.

I de s.k. Kammarbergen på Svartebo mark nära Vägsjön skall finnas en grotta Man säger, stt där hade fordom ett rövarband sitt tillhåll. Rövarna hade en gång fångat en flicka, och de hade 161
henne i åtta år och bevakade henne strängt. Flickan fick 7 barn med rövarna, men de dränktes, emedan barnskriket annars kunde ha förrått sällskapet. Flickstackarn kunde från berget se folk, som gick nedanför på ängen, men hon vågade inte skrika, ty det var alltid en rövare i närheten. Slutligen lyckades hon dock fly och sprang utför berget och kom undan trots rövarna voro efter. Hon
strödde ärter, där hon sprang fram, och på det sättet kunde folk 162
spåra rövarnas kula och fånga packet och slå ihjäl allihop.

Nunneberget

kallas en bergmassa i Stjärnorps socken men nära Hälle-

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

stads sydgräns. Det berget skall ha fått sitt namn, för att nun- 162
nor lära ha bott där förr i tiden.

Olles berg

nämnes ett annat nära Perstorp, som fått namn av "berggub- 163
ben" Olle, som man trodde hade sin hemvist där. Denne gick där i
klyftorna och vallade sina rå-getter, och hans läte var "poj,poj,"
med det skrek han så det hördes lång väg.

Oxryttaren.

Vid Axhult i Stjärnorp såg man ibland ett konstigt spöke.
Det var en karl med ett bloss i handen, som kom ridande på en oxe.
Det såg hemskt ut. Man trodde, att det var Nisse i Slumperhult,
som var ute och gick igen. Denne Nisse hade dränkt sig en gång
i tiden och fick inte ro, då han inte kom i jorden. 164

I den närbelägna Axsjön hade en gumma dränkt sig och även
hon spökade.

Det flygande spöket.

Vid Rödsjön nära Pershyttan hörde jag ett konstigt spöke,
när jag stod där och metade. Först hördes ett ljud i luften.
"Dä bulte å dä smatre(smarte=smattra) i lufta, å sen slog dä ner
någe i sjön, så vågera gick höge, men inte såg vi va dä va. Då ga
vi katten i å stå där längre mä våra metspö."

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 1949

Den siste vargen.

Jämfr. saml. för 1922 sid. 243.

Åberg i Häggedal under Jägestorp sköt den siste vargen i våra trakter. Det lär ha gått till sålunda:"Åberg va ute mä bössa å såg vargespår. Då skällde han som en hunn, å när vargen kom, då sköt han den besten. När han så vände sej äm, så stog där ett gråben te. Men mynningsladdaren hade inget mer skätt, så den vargen han kom unna. Platsen kallas ännu Vargmäsen, och den ligger mella Ljussjön å Struksjön."

"Annars minns ja, att di fick gå vargskall, när ja va liten, för då hände iblann, att djur vart rivet utå di odjura. Varenda bonne måste inneha visse famne vargnät å så en vargpik eller vargspjut, och i var by borde dä finns e vargtrumme."(Exemplar av dessa redskap använda i socknen finnas i Hällestads Hembygdsförenings samlingar. Om föreningen se sid. 10.) Till skallen var mycket folk uppbådat. Näten uppsattes och folket ordnades i kedjor av skallfogden som merendels var ländsmannen.

Midsommarstänger

funnos allmänt häromkring vid gårdarna "I toppen satt e flagge, säm viste väret. Årtaet va iblann inhugget Vi klädde stånga mä aspelöv. Särskilt va dä dans å liv ve Djurs hytte såg ve messämra, å mycke fölk kom dit från alle håll ikring

Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 1949

Majeld

eldades på "Gôlanners berg" vid Kvarnängen nära Dal-
korshyttan och på ett berg vid Battebo och andra ställen 167

Skytteskrock. 168

(Anders i Hammarslyckan är själv mycket ivrig skytt, och har verkligen skjutit mycket i sin dag och inte gör han sina jaktbedrifter sämre, när han berättar dem. Enligt hans egen uppgift ha hundratals tjädrar, orrar, rävar o.t.om. älgar m.fl. djursorter fått släppa till livet. Han visade med stolthet sina bössor, och jag uttalade min synnerliga aktning för hans jägareegenskaper. Alltså var det ingen svårighet att få gubben att fortsätta.)

För att ej kunna förtrolla en bössa, skulle man ta "flâgrânn", som växte på något högt och svårtillgängligt berg inuti 169
ett ihåligt träd. Lite dylik "flâgrönn" skall man borra in i bösskolven. Då kan bössan ej förtrollas ("skämmas")

Om någon skjuter bom på ett djur och sedan svär till i harm däröver, så kan ingen sen skjuta det djuret, såvida han ej tuggar haglen först. En i Bottebo brukade tugga haglen, innan han lade dem i pipan. Ofta hörde jag de pratade om skämda bössor. Mina bösser ha gått bra te skjute mä jämt.

Dubblett

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 1949

De skottfria.

"Olle i Pershytta sa te en, att han skulle gå åpp i skogen å skjuta en tjäder, sâm låg där å lekte. Han gick, å där låg tjädern, men han va inte möjliger te få skätt i, utan tjädern sket på skytten i dess ställe." 170

"För en 50 år säna fanns dä i skogen kring Buske-Pelles stuge på Perstärps mark en gammal stor hare, säm hade ena bakfoten kluven sâm på e fåre. Den haren va förträllater å gick inte te skjute. Många säkre skytte försökte, men jämt så sköt di bom. Te sist försvannn den gamle trällharen, men inte ha ja hört, att de va nånn som sköt'en. 171

Ve Vestralund nära ve Bättebo (Bottebo) fanns dä en tjäder, säm va förträlleter han mä. Han bare lekte å spele å ingen kunne skjut'en.Bå ja å farmin å många andre försökte. Te sist la han å, men vart han tog vägen, kan ingen säje.

Tjädrarnas kärleksmorgon.

"Åsebrogubbe," Per, var ute en morgon med bössan. Det var på våren. Han kom upp på "Stutemâsen" inte så långt härifrån. Då fick han se, att hela mossen var full av tjädrar, som lekte och spelte. Per sköt mitt i högen, men ingen fågel blev träffad, utan haglen kom tillbaka och slogo i hans förskinn, så där blev hål vid hål. Då förstod han, att det var något märkvärdigt och vågade inte skjuta mer. Förskinnet med hålen i hade Per kvar så länge han levde. 172

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

"Si dä ä så att tjädra har lâv te leke kärleksleken en enda morgon ("mâra) ostörde. På den kärleksmorgonen kan ingen skjuta på dâm, å dä a farlitt te bare försöke. Men ingen vet, när den mâran infaller. 172 173

Jaktlycka.

Pelle från gamla sågen (ett stycke från Djurshyttan) lade ut en mjärde i sjön men fick inte någon fisk, vart arg på mjärden och kastade den på ett berg. När mjärden låg där, råkade en orrhöna komma in i den och hittade inte ut igen. En räv var ute på spaning efter något färskt och försökte knipa den fångade fågeln, men satt fast huvudet i mjärden, och kunde inte komma loss. Då både orrhönan och räven kämpade om friheten, kom mjärden i en så våldsam rörelse, att den tog och trillade ned i sjön med sitt innehåll. De båda fångarna omkommo så ömkligen. Då nu mjärden låg i sjön ville en gädda äta upp rävens svans men satte den i halsen och kvävdes. 174

Pelle i Gamla sågen gjorde alltså en fin fångst, när han hittade sin mjärde, som han inte fick något i förut.

En annan gång sade han sig fått se "e ra mä änner (änder) på e låge (i sjön eller kärret nedfallet halvmultnat träd)Men han kaste järn-laddstaken i bössa å sköt så den gick in i alle ännra å mä dâm på flög staken över sjön, å där börre dä sej igenom en räv, å säna så satte sej laddstaken fast i ett trä. 175

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"När ja säna kom å skulle ta fångsta," sa Pelle," så grine räven åt mej"

(För dessa bägge historier ville Anders i Hammarslyckan inte garantera sanningen.) 175

I förbund med "gubben"

Nämnde Pelle sades allmänt vara i förbund med "gubben", för han hade alltid bössan pm ryggen, när man såg honom. Till och med när han gick åt kyrkan, var bössan med. Då gick han om lördag till Sätra, blev han över natten och lämnade sin bössa där, när han gick åt kyrkan om söndagen. På måndagen vände han åter till sin hemtrakt och hade då bössan med sig igen. 176

Sägen om Märmanken.

Norr ut från Ruggestorp ligger den lilla göl som kallas Märmankegölen eller ibland bara Manken eller Mankegölen. Den ska ha namn av att en dräng från Emmetorp nära kyrkan säges ha kört ned med ett par hästar på isen. Drängen klarade sig undan, men hästarna drunknade och ligga där ännu. 177

(Sålunda tyder man stavelsen Mär - som härledd ur "märr"= sto. Här ha vi exempel på en senare tids förklaringssägen. Nu förhåller det sig så, att den närbelägna gruvan kallas Mär--mankegruvan och omnämnes redan av Broockman i hans beskrivning över Östergötland av år 1760. B. säger då att gruvan togs upp för 14 år se-

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

dan och gav i fem års tid en oduglig malm. Det torde vara svårt att bevisa att "Mär"- kommer av märr. G.O.) 178

"Järnämmersgruva"

På Valstorps ägor skall finnas en gruva (bland de många andra) som kallas "Järnämmers - gruva", men den är förtrollad och påträffas blott händelsevis av den som strövar i skogen men kan sedan ej återfinnas om igen. De som haft turen att få syn på den kunna berätta, att ett "ämre" (=åmbar) av järn ligger vid öppningen, därav namnet. En gång kom det"en liten gubbe" till Sven i Backa och sade: "Nu flötter ja från Järnämners-gruva. Nu får du ta´na, ^äm du vill" Men Sven tyckte, att han var för gammal att inlåta sig på ett sådant vågstycke. 179

Kyrksilvret i gruvan.

På Österby skogen skall Hällestads kyrkas kyrksilver vara nedlagt i en gruva, som är täckt med ekeplank (Se saml. f. 1922 sid. 132) En gång för länge sen skulle man försöka ta upp silvret, och det skulle gå, bara en man stod redo att slänga kyrknyckeln i gruvan, just som det ringde in till gudstjänst i kyrkan om söndagsmorgonen. Men när den som skulle kasta nyckeln stod färdig, såg han att i gruvan låg en flådd oxe, och han tog till att vråla alldeles rysligt. Då vågade karlen ej kasta dit nyckeln, och silvret blev kvar i gruvan och är där väl ännu. Nu 180

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

för tiden är gruvan rent försvunnen och påträffas bara av en hän- 180
delse. En karl, som var ute och jagade fick syn på gruvan med eke-
plankan och lämnade bössan kvar för att springa hem efter folk,
som kunde hjälpa till att bära hem silvret. Men då han kom till
sin boning, var bössan före honom hemma, och sen kunde han inte 181
hitta tillbaka mer.

Skämma bössor.

Man kunde skämma en bössa, så att den ej gick att skjuta med mer, om man tog en trasa varmed bössan gjorts ren, rev av en bit och borrade in i en ek tillsammans med en törntagg. Sen skulle man slå en plugg i hålet.

Offerbål.

En torpare, Anders Tyrsson, från Stegartorpet under Sans- 182
torps gods körde ihjäl sej för ett par mansåldrar sedan. Olyckan inträffade i sista avdelningen av den s.k. Lusemase-backen strax nedanför bondgården Backa i Valstorps by. Han skulle ha dött just i diket på östra sidan av vägen. Sedan var det i långa tider sed, att var och en, som for förbi kastade en kvist eller sten eller annat skräp på platsen, annars trodde de, det skulle gå olyckligt för dem. "Ja såg den där högen, när ja va unger, å han va säm ett litet hösåta."

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

Österbygruvan.

183

En midsommardag fick en karl syn på den där gruvan, som är full av kyrksilver och täckt med ekeplank. Då var en hel mängd silversaker ställda på kanterna av gruvan, troligen var det till vädring. Karlen tog en bägare och gav sig av hemåt. Men när han skulle titta på bägaren lite längre bort, såg han ingen sådan men väl, att han ledde en förfärligt stor älgtjur. Han släppte snöret och sprang.

En annan som fått syn på gruvan skymtade också en del 184
granna saker, men då han skulle se närmare efter, såg han, att gruvan var full av ormar och fula drakar. (Jämfr sid 179)

Mylingar i slagsmål.

Källhuset stod över en källa nära gamla oxladugården vid Grytgöls bruk. Källan är nu igenstenad. Där slogos en gång två mylingar. Den ene var lite mindre än den andre. En karl som gick förbi sa:"Håll på du lille så tar du rå." Då fick sig karlen ett duktigt slag.

(En arbetare Persson, Grytgöl)

Spöke.

185

När Gustavas mormor dog spöke hon. Se hon var lite kinkig av sig under sin sjukdom och sa åt sin dotter "När ja får dö då ka ja klämme dej" När hon så dog, satt dom tillbords i Gustavas

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

hem. Plötsligt slogs dörren upp och en kall vind körde in i rum- 185
met och andra dörrar ville inte heller stå stilla. Den fingo de
underrättelse, att gumman dött, just när det skedde som förut
sagts om den kalla vinden och dörrarna.

Mylingar. 186

Bortom verkhuset i Grytgöl såg en, som ja kände, en hel hop med mylingar, men när han hann fram, kröpo de in i en halvrutten stubbe som stod där.

Det tunga.

En som hette F... var ute en kväll. När han kom mitt för de gruvor, som finnas nära Grytgöl, kom det över honom något så tungt, att han knappt kunde släpa sig fram. Mittför stället Fridhem släppte det.

En grå pojke 187

såg jag vid Sandgruvan vid sjön Långbogen. Det var spöke.

Meddelat av arbetaren Gillberg i Grytgöl.

Trolltallen.

På ägorna till byn Foll och nere vid An-sjön stod förr en märkvärdigt växt tall. Den trodde man, att de satt bort värk i förr i tiden. Torparen i Falltorpet under Fall fick en

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

gång tillsägelse att fälla tallen, men han vågade inte, om han så fått tusen kronor i belöning. 188

Gastkramning.

trodde sig denne torpare utsatt för en gång, men han släppte ned glöd mellan skjortan och bröstet och blev bra.

(Jämför saml. f. 1922)

Skämma bössor.

En som hette Anners från dessa trakter mötte Store Petter en gång, och han skämde bössan. En smed tog den rätt genom att leda rök in i bösspipan.

Lantingsman T.O.Andersson, Fall.)

Trollskott.

En i Sanstorpstrakten, som de kallade Pelle Bångsju, han skicke trollskott på en annan. Det tog i benet, och det blev ont. Men han gick till "doktor" Lars i Sätra, och han plockade ut nålsuddar och vispe-kvistar ur benen, och det otyget sydde han in i en skinnpung och slängde i ån, varefter den andre blev bra igen. 189

(Karl Persson, Hersmarken se saml.f. 1922 sid.

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ACC. N:R M. 1949

190

Digerdöden.

Efter farsoten var det en kvinna kvar på ett litet ställe ett stycke från Solberga by i Hällestads socken. Så sa hon för sig själv "Ja får le gå fram te Solbärge å si, hur dä ä. ja ha inte sitlet ruke i nånn kärsten (skorsten) på flere dage" Hon gick och fann i hela byn bara ett litet barn kvar. Alla andra voro döda.

(Adolf Johansson, Rämninge)

Foto: Vånga kyrka (Östergötland)
Se originalet sid. 191.

Karta: Vånga socken (Östergötland)
Se originalet sid. 192.

Från Vånga socken s. 193 - 271.+

193

Lantbrukaren Aug. Olsson i Trälsätter, Vånga socken omtalade vad han hört.

Kopparkitteln.

I sjön Denseln skall det finnas en kopparkittel med pångar i, men den kitteln kan man inte se alltid utan bara vid

---

+med en del undantag. När socken ej är nämnd, avses Vånga.

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES- 193 ARKIV

särskilda tillfällen, för den är förtrollad och kan inte tagas upp.

Odens jakt

har man ofta hört i Östra Vånga. Den drog fram varje torsdagskväll under nedan om hösten. Först kom en vit häst 194
i vilt galopp. Någon satt på hästen, men om det var en karl eller ett fruntimmer, kunde ingen säga. Efter ryttaren kommo två hundar en stor och en liten. "Å den lille han skällde fint å den store han skällde grovt." Jakten drog nedåt Kimstads socken åt Tångsta-skogarna till, men att den kom tillbaka därifrån hörde man aldrig, bara att den for iväg däråt. Den for över Väggeberg ett alldeles tvärbrant högt berg på Lövnäs mark. Det är alldeles som en vägg därav namnet. I detta berg trodde man att en trollgubbe hade sin boning.

Väggebergsgubben 195

kallades denne och ställde till mycken förtret för de vägfarande, ty landsvägen går alldeles förbi Väggeberg. Han brukade roa sig, med att hänga sig på lassen, som skulle uppför backen, så att hästarna hade svårt att komma uppför. Men trollet var osynligt och kunde inte jagas av, förrän han själv gav sig i väg. Men en bonde visste på råd, hur han skulle bli av med fripassageraren. Det var på vintern, och han anordnade sitt åk, så att han satte ett rep i st. för "skåfteträ" mellan kälkarna. Väggebergsgubben 196
hävde sig på efterkälken, och hästarna fingo dra den fulingen upp-

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

för backen. Men när de så kommo upp, så skar bonden av repet, så att efterkälken med trollet på rutschade nedför backen igen. "Nu fick du allt åke nerför mä," skrattade bonden, och sen våga inte Väggebergsgubben sätta sig på den bondens åk mer. 196

En gång när bönderna från Trälsäter foro åt stan, bad Väggebergsgubben dem, att de skulle köpa salt och peppar åt honom i stan. De lovade. vågade inte annat. När de på hemvägen foro förbi och avlämnade vad de hade köpt, bad gubben att de skulle komma in i berget och smaka hans "mörje", som han sade. Men bönderna betackade sig, utan de lagade sig undan, så fort de kunde. 197

Andra troll som höll igen på lassen för de körande, funnos i Gråhagsbacken nära Sätra och i Jordbrobacken på gamla vägen mellan Starrkärret och Tolskepp.

Skatter

I mängd/ska finnas i en gruva på Stora Rödjas mark. den är täckt med ekeplank men bortsatt, så man kan inte hitta den. En som av en tillfällighet kom på den och skulle bryta upp den, hörde en stark röst säga:"När den överhet kommer över Rödja, så han äger tiondelen, av vad som finnes i gruvan, då kommer skatterna fram men inte förr." Vid ett så kraftigt tal fann skattsökaren för bäst att palla sig därifrån, och gruvan skall vara orörd ännu i dag. 198

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

198

Digerdöden

I Vånga berättas överallt sägner, om hur hemskt digerdöden huserat där. Tydligen är det också minnet av senare tiders pester, som lever kvar, men alltsammans får heta digerdöden. (Jämför samlingen för 1922 sid. 107)

199

Efter digerdöden fanns en gubbe kvar på ett ställe i norra Vånga. Denne gav sig ut för att söka efter, om det skulle vara några mera i livet. När han kom i trakten av Lövnäs, såg han, att det rök ur en skorsten. "Si, si, dä fanns allt en te," sa gubben. Därav fick det stället heta Sisi och kallas så än i dag. "I körkboka står dä även Lövnäsfallet."

200

Lyssmon.

Nära Gettorp ligger en bergshöjd som å generalstabens karta kallas "Grevlingemon" Detta torde vara en felaktig benämning, då folket aldrig säger så utan Lyssmon. Den har fått sitt namn av att trollgubbarna gick upp där för att lyss efter sina kamrater, när de nalkades.

Onsörjan

som är en liten sjö nära Lyssmon (en flik går in i Stjärnorps socken) Den skall ha fått namnet för att Oden, guden, en gång grät, så att sjön bildades av tårarna (!)

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

201

Ruttnade inte i graven.

En som hette Fågelgren lär ha blivit ihjältrollad av en ovän. Det var en som inte ville, att F. skulle gå mer i skogen och jaga. F. var sjuk en dag och dog sedan och lades i Vånga kyrkogård. Då sedan en ägare till Grensholmens säteri skulle anordna en familjegrav, träffade man på Fågelgrens lik, och då var det helt ännu. En gång senare har man måst flytta F.s lik, och inte ens då var det ruttnat, utan det låg lika dant, och hår och skägg hade växt. 202
Då grävdes liket ner mycket djupare än förut, och sen har det inte anträffats mer.

Kockängen.

I fråga om ägorna till byn Trälsätter finnes ett egendomligt förhållande. Dit hör näml. en äng, 3 tunnland stor kallad Klockängen. Den ligger inuti Lövnäs mark och är på alla sidor omgiven av ägor hörande till nämnda gård, som ligger nordöst om Trälsäter. Så långt någon kan minnas har ängen ägts av två av trälsätersbönderna gemensamt, men 1920 lades hela området till den gård, 203
som August Olsson innehar. Man säger att ängen förr hört till Lövnäs, men att en som hette Kock och levde under 30-åriga kriget bytte bort den till Trälsätter mot ett pund mjöl. Andra säga, att ägaren var kock till yrket och bytte mot två pund mjöl, och andra bestämma bytesvaran ännu noggrannare och meddela, att det var två pund vetemjöl.

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Detta är vad folk kan meddela om denna utjord, men lyck- 203
ligtvis påträffade jag vid Trälsätter en del gulnade gamla rätts-
handlingar, varur jag kunde sammanställa ängens historia.En samman- 204
fattning därav fäljer.

Ingen kan säga om Kockängen hört till Lövnäs eller Trälsät-
ter, men antagligen var den på 1720-talet en utjord till Ribbings-
holm (stort gods i Kullerstads socken nära Glan) Då pantsatte fru
Eleonora Ribbing en änghump belägen på södra sidan om gården Löv-
näs "förr kallad Suggebo" men inom Lövnäs ägor till Anders Jönsson
i Brink (numera borttagen gård söder om Trälsätter. Ägorna lagda
till Grensholmens gods. Enahanda öde har även drabbat de närbelägna
gårdarna Sätra och Puketorp) för 400 daler kopparmynt. 1731 ville
ägaren till Ribbings holm kaptenen Reinhold Gustaf Charliere åter- 205
vinna ängen till Ribbingsholm och "nedsatte" därför de 400 dalerna
i häradskistan samt instämde Anders Jonsson om ängens avträdande.
Men då befanns det, att en kapten baron Wrede fått sig rätten över-
låten av Anders Jonsson. Baron Wrede blev alltså inkallad till tin-
get, och kapten de Charliere förklarades ha rätt att inlösa ängen.
Om han nu verkligen gjorde detta, omnämnes ej, men sedan gav han
ordentligt salubrev åt Wrede på denna "frälse äng eller utjord"
för 400 daler kopparmynt och 3 tolfter bräder.

Wrede å sin sida överlät sin rätt till Anders 206
Jonsson i Brink för 600 daler kopparmynt, och denne, som nu åter

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

var ägare, fick lagfart på ängen vid tinget i Risinge den 10 okt. 206
1733.

Namnet Kockängen nämnes ej i dessa handlingar från 1730-talet.

1796 blev det ånyo bråk om denna ängsbit. Då försökte nämligen ägaren till Ribbingsholm och Lövnäs kaptenen N.J.Schröder att få ängen lagd till Lövnäs. I handlingarna till detta mål kallas den alltid Kockängen , men om namnets härledning få vi ingen upplysning. Ängen ägdes nu av några bondemän, som voro ättlingar till den ovan nämnde Anders Jonsson i Brink. Ägarna kunde emellertid 207
ej fullt bevisa sin rätt, emedan handlingarna skulle ha gått förlorade vid en vådeld. (Möjligen var det vid Trälsätters brand av den 1:e maj 1795 varom nedan å sidan 213 omförmäles) Men då kapten S. ännu mindre kunde bevisa sin påstådda rätt, ogillades hans talan av tingsrätten i Risinge den 14 okt. 1796... S. vädjade till lagmansrätten över Östergötland med Wadstena län, men denna följde tingsrätten. Det samma gjorde Göta hovrätt till vilken även vad gjorts. Den senare dömde dessutom S. till böter för smäderligt skrivsätt mot tingsrätten, varav det synes, att kaptenen tydligen fört ett kraft- 208
fullt språk. Men S, lät inte avskräcka sig av motgångarna utan gick till högsta ort med sin klagan. Kungen lät sig i nåder föredraga handlingarna i ärendet, och även han ogillade S. talan. Den 13 maj 1800 underskrev konung Gustav IV Adolf, å Stockholms slott en hand-

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
208 ARKIV

ling, som lät ägarna av Kockängen fortfarande besitta sin egendom, troligen under stor förargelse av S., då ju ängen låg mitt inuti Lövnäs mark.

1807 sålde drängen Anders Jonsson sin del av ängen, en sjundedel till ett par bönder från Trälsätter för 77 riksdaler 37 skilling 4 runstycke banko

Efter 1807, eller åtminstone muntlig tradition går till- 209
baka, ägdes Kockängen till två av de tre Trälsättersgårdarna (littra B och C.) Men 1919 inköptes även den andra halvan till litt C, och sålunda hör hela Kockängen numera dit.

Så har det processats om denna lilla ängstump, men ännu består det obekväma ägoförhållandet i det en by har ägor mitt inne i en annan Och så är det på många ställen i våra trakter. Små utjordar finnas på ofta stort avstånd från gården inne på andra gårdars område. Dylik ägorätt tillkom under en gången tid, då man sålde, bytte eller gav bort en jordbit här och en där. 210
Jordstycken voro betalningsmedel i många fall, då det var ont om mynttecken. I nödtider har man måst för en spottstyver avstå från jordlappar för att skaffa föda, varav sägnerna om jordöverlåtelse mot en löjligt ringa ersättning: ett pund mjöl, några hålkakor el. dylikt.

Jämför om jordbyten i saml. för 1922 sid. 183

Dubblett

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

ACC. N:R M. 1949

Gumman Johanna i Trälsätter omkr. 70 år mälde 210

Glahäll

hette en, som var lantvärn för Trälsätter, när det var krig. Han fick som matsäck en smörbytta av trä full med smör och därtill mycket annat. Han var borta i tre år och ingen trodde han var i livet. När han kom hem, stodo hans föräldrar på logen och tröskade. Glahäll smög sig obemärkt in till logen och ställde sin smörbytta där och sprang sen bort och gömde sig. Men när de gamla fingo syn på smörbyttan, förstodo de att sonen var hemkommen, och de sökte strax upp honom. Gumman hade sagt, när han for ut i kriget:"Nu får ja väl aldri si den där smörbytta mer." Men det fick hon. 211

Denne Glahäll lär ha bott vid den ett par hundra meter söder om byn belägna "Glahällsmon", som är en skogbeväxt bergknalle. Vid besök å platsen kunde vi inte få syn på några lämningar av "Glahälls"stuga men konstaterade i stället en delvis nedramlad mursträckning upplagd av stora stenar en del kilade ut och med plana sidor. Troligen är det fråga om en forntida förskansning (från forntidens slut) varav flera finnas i Vånga. De skola närmare undersökas. 212

Lantvärn

var även en från Fröjerum i Kimstads socken (gränsar till Vånga), och han hette Ström, men han har jag inget hört om.

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

213

Trälsätters brand

"Våra fars" förfäder sa alltid, att Trälsätter brann upp den förste maj 1795 (Vårn far kallade Johanna sin hädangångne gubbe, som var bonde i T.) Endast en stuga blev kvar, ty den stod lete ifrån de andra. Byn byggdes strax upp igen. Den stuga jag bor i nu sattes upp på fjorton dagar, och de andra gick det fort med också. (Märkligt att traditionen bevarar ett så bestämt datum för branden.)

Bykartor

214

över Trälsätter, som förvaras i byn utvisa att den storskiftades 1789. Enligt kartbeskrivningen fanns då till byn 19 tunl. åker, som besåddes vartannat år och ansågs kunna lämna 5:e kornet. Från byn utgick frälseränta till Finspång, fastän bönderna ägde sina gårdar. Så var det på många håll i våra trakter. Det var gamla rättigheter, som länge ägde bestånd. Ännu för några tiotal år sedan erlades frälseränta av Trälsätter och andra byar i Vånga, men då var det ägaren till det stora godset Grensholmen, som ägde den rätten. Johanna meddelade, att då ville inte bönderna i den stora byn Baldrum (vid kyrkan) vara med längre utan togo med en jurist, foro till Grensholmen och begärde fram papper. som bevisade rättigheten. Då hade de bara trätavlor (!) där, och i häradskistan fanns inget heller, så då togs frälseräntan bort,

215

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

och även Trälsätter slapp sin, och det var ju bra, ty den kunde 215
gå upp till 100 kr. för hela byn, som var uppdelad på tre gårdar.

1793 och 1815 företogos mindre ägofördelningar, och 1842+ blev det ett genomgripande laga skifte som ännu består. Vid detta skifte fanns i byn 33 tunl. åker, och denna areal har sedan 216
mer än fördubblats. Det är intressant, att av karthandlingen se, hur odlingen av ny mark tar fart i byarna överallt, sedan den betydelsefulla reform, som förordning om laga skifte innebar, hunnit genomföras.

Även 1842 och allt sedan har det blott varit tre gårdar i byn. (Generalstabens karta, Finspong, är alltså felaktig, ty den upptager tre gårdar i rad och en en km. söder därom; skall vara 2 i rad och en söder därom.)

Lämningarna av en kalkugn finnas och på ägorna (i hagen väster om byn) upptäcktes en rundad stensättning.

Väggebergsgubben, 217

om vilken förut talats (sid 195), följde en gång med ett åk ända till Ljusfors grind (där Lj.s mark började), men så hade

---

+ Då sökte man lägga Kockängen under Lövnäs

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES- 217 ARKIV

han inte makt att vara med längre utan fastnade i en stor gran, som stod där vid grinden (Johanna)

Pestkyrkogård.

finnes en i Trälsätters mark. Där skall man ha begraft under en pest, då det var så mycke döda att kyrkogården ej räckte till. Där hittades en massa ben, och förr undvek man att odla där. Men nu är det åker, och den kallas för "Körkåckern" 218

(Meddelat av gumman Johanna)

Lantbrukaren och stensprängaren Natanael Olsson från Kolstad meddelade beredvilligt, vad han hört, och gjorde mig uppmärksam på flera fornminnen och gav mig även andra bygdetypografiska upplysningar. Han är endast 30 år gammal.

Vidkakesläkten.

Överallt i Vånga talar man om "Vi-kake-släkta", som skulle vara en bondsläkt från Balderum. Den skulle först ha kallat sig: "Den redlige Sörgårssläkta" (från Balderums Södergård) men på grund av allmän pampighet eller av något överdådigt kalas fick den namnet Vikakesläkta (lär hänsyfta på vida eller stora kakor, som de bakade större än andra för att visa sig styva och förmögna) I denna släkt skall det alltid finns två personer, som 219

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

ha röda ögon och alldeles vitt hår. "Dä ska finns än två, säm har 219
kaninöga å vitt hår, men di bor i andre socknen." Ännu i dag säger
man i Vånga, att den eller den tillhör Vidkakesläkten.

Tolskepp 220

är en by norrut i Vånga skogsdel. Gårdarna Hunnekulla, Eskemålen, Stensätter m.fl. skola förr ha hört dit, men då Tolskepp inte kunde sköta det, "så tog di't ifrån däm."

(En gammal sägen mäler att i Tolskepp har det bott en biskop.(å i Hunnekulla hade han hundgård) Troligen är det fråga om biskop Henrik Tidemansson, fullbordaren av Linköpings domkyrka, från slutet av 1400-talet. Man vet, att denne var född i Vånga och tog material bl. a. smide därifrån till domkyrkobygget. G.O.)

Pestkyrkogård 221

skall det vara en vid Boda i Kimstads socken. Där skall man ha begravt döda under en pest.

Följande utgör utdrag ur anteckningar, som gjorts av en lantbrukare i Vånga

Om Vånga kyrka

Sägnen mäler, att man först velat bygga Vånga kyrka i
en hage vid Berga by, och platsen utvisas ännu, men vad som byggdes 222
under dagen, revo trollen ned under natten. Då spännde man för ett

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

par otamda tvillingstutar, som uppfötts med bara söt mjölk, för 222
en vagn varpå låg en byggnadssten. Stutarna rusade i väg och
stannade, där kyrkan sedan byggdes.

Klockgölen

kallades en liten göl, som fanns där två bäckar stötte
ihop en halv km. norr om kyrkan. Gölen är nu utdikad. Man be-
rättar ingentin om Klockgölen.

Från digerdöden. 223

I Rökstorp i norra Vånga blev det en kvar efter digerdö-
den. Denne red en gång till Vånga kyrka. När han kom hem, red
han för häftigt och stötte huvudet mot en "knutskalle" (utstå-
ende knutstock i ett knuttimrat hus) och dog och vart begraven.

Den bålde krigarn.

En från Rökstorp skulle ut i krig men var rädd att förlora
livet däri och bad herrn på Finspång att hjälpa honom bli fri. 224
Karlen försvann, och när kriget var slut, kom han helskinnad i-
gen. Han hade suttit gömd hos Finspångsherrn och täljt träskedar
under tiden.

Balderum

den stora byn vid kyrkan skulle förr ha hetat Valderum
och betytt vallgång. De gamle säga, att kreaturen kommo fram

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

ända till Balderums grindar.

(rimligare är väl att antaga, att vi ha att göra med guden Balders namn G.O.)

224

Sunkerstad och Kolstad

225

äro två andra stora byar i Vånga dal. De skulle ha fått sina namn därav, att en gubbe ägde båda byarna och gav sin ene son Kolstad, och han fick betala skatt i kol därför. Den andre fick Sunkerstad, och han fick betala skatt i "sanke" (=avkastning av ladugården) Hans dotter fick Restad.

Tolskepp

säges ha fått namnet efter en biskop som hette Tor och där slagit ned sina bopålar (jmfr. sidan) Olskeppetorp säges förr ha hetat Tolskeppetorp och hört till Tolskepp. Även Lada skall ha hört dit och varit bara en lada eller ladugård.

226

Digerdöden.

Dessa trakter ha varit hemsökta av korsdöden eller digerdöden. De sjuka fingo kors i händerna och grävde sina egna gravar. De döda fingo ej rum i kyrkogården utan blevo särskilda pestkyrkogårdar utsedda på flera ställen i socknen. En sådan vid Boberg (Var?) och en norr om Tolskepp vid det lilla stället Olovsdal. Den platsen kallades förr Dödlyckan. Folk trängde sig till

227

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES- 227 ARKIV

kyrkor och andra heliga platser, och man sade som följer:

Slå mig med tvagor och med ris, tills Gud blir nådig, och jag blir vis.

(Skall ha stått i en gammal bok. Tvaga, rättare tvage=en liten visp)

Somliga ha sagt, att det blev 5 andra 7 personer kvar andra åter, att det rök ur 5 skorstenar. Kor och andra djur lössläpptes, när det var någon,som kunde det, och en man reste omkring och tog dyrbarheter, där ägarna voro döda. Men långt om länge kom denne tillbaka och sade alltid:"Jag har rövat föräldralösa barn." Han var då utfattig och elendig. 228

De penningestarka

Under senare mansåldrar ha vångabönderna haft ryckte om sig att vara rätt förmögna. Det hette i andra socknar."Ska man låna pengar, så går man till Vånga." Det var inte ovanligt, att den ene frågade den andre på kyrkbacken, om han ville låna pengar. Man säger, att bondgubbarna hade sina pengar förvarade i ett skrin i sakerstian, och för att inte pängarna skulle mögla, så brukade man vädra dem i ett kyrkfönster.

Ekplanteringen. 231

Förr i tiden fick varje bonde utsyning på allmänningarna, och där fick var och en gratis de skogseffekter, som behövdes,

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES- ARKIV

när bergsrörelsen drevs i socknen (Denna har varit av mindre om- 231
fattning än t.ex. i Hällestad, men även i Vånga funnos en del
gruvor och hyttor) Många passade nu på att ta mera, än de skulle
ha, sälja det överblivna och tjäna stora pengar. Skogvaktaren såg
mellan fingrarna, om han fick några supar.

En blev åtalad för för stor avverkning. Men han för-
svarade sig med, att platsen var så lämplig för ekplantering. Då 232
blev han dömda att plantera ekar på den platsen. Den kallas Plant-
hagen än i dag och är belägen på f.d. Glans gruveallmänning men
hör till Finspång.

Enligt en annan tradition skulle mannen ha stulit en
tjur och dömts att plantera ekar här.

Ägobyte.

Man berättar att 7 stycken små kvarnskvaltor funnos
vid fallet nära den gamla Bobergshyttans plats. Av dessa ägde
Sunkerstad två. Men Boberg ägde en utjord vid Horken (sjö) med
en areal av 18 tunl. och gav den till Sunkerstad mot de båda 233
kvarnskvaltorna.

Så långt uppteckningarna

Bengt Olsson i Kjesslinge, lantbrukare och
broder till den nämnde Natanael O. meddelade:

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
233 ARKIV

Brudberget

kallas en liten bergknalle på Kjesslinge mark intill det nuvarande missionshuset. Sägnen vet berätta, att en brud rövats bort där.

Brudstjälpan 234

kallas en backe mellan vägen och sjön Örn nära Mantorp. Där skall ett brudfölje ha stjälpt ned i sjön och drunknat.

Brännvinseken

står nära Mantorp, och kullen bredvid kallas Brännvinsmon. Namnen komma av, att bönderna brukade supa där ett bra tag, innan de begåvo sig upp i skogen vid hemresan från stan. Platsen fick ej det bästa rykte, ty det kunde lätt bli bråk av.

Jordbyte. 235

En äng hörande till byn Gullerstorp i Risinge bortbyttes av ägaren mot några pannkakor, när nöden gick på.

"Vångas gud"

Hans i Berga kallades"Vångas gud" (Vångas=vångabornas), för han var auktionsman och nämndeman och socknens allt i allo. Ibland kunde man säga Vångas kong. Det var en duktig karl men en ganska myndig herre likaväl, vilket han ju också kunde vara, då han var nämndeman.

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

Gårdsägaren A.P Svensson bördig från Granmyra i 236
Vånga men utflyttad för ett tiotal år sedan var min ledsagare på flera färder i Vångabygden, visade mig på en del fasta fornlämningar samt berättade med stort intresse, vad han visste om trakten.

Han fick hälsa på kungen

Bonden Olof Karlsson i Restad var riksdagsman och fick en silverbägare med inskrift av kungen 1817 på grund av sitt nit om salpetersjuderihanteringen (Bägaren förvaras ännu i Restad av hans sonson, och jag såg den)

En söndag på 30-talet kom Karl Johan åkande för- 237
bi Vånga kyrka. Folket var samlat och trängdes efter att få se kungen. Vagnen stannade en stund, och kungen kände då igen riksdagsmannen samt stack ut handen genom vagnsdörren och räckte två fingrar till hälsning på denne bondeståndets talesman. Olof Karlsson var ej sen att sträcka fram sin hand han med och lade två fingrar men inte fler på kungens två fingrar. De kringstående grepos av vördnad för riksdagsmannen, som själve kungen kände igen, och O.K. var dagens hjälte.

Den riksdagsmannen lär en gång i riksdagen ha 238
blivit vådligt osams med en skåning, som i sin arghet lovade, att han på sin hemresa skulle tala om för O.K.s valmän, huru dan deras representant var. Det var ju farligt, ty ont förtal tror

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

folk så lätt, och mandatet kunde ju sväva i fara. Nu blev det e- 238
mellertid inget, "för di andre riksdasmänna tog i håll mä dâm,
att di skulle förlikes. Så skedde och farbröderna lugnade sig.

En stark greve.

En av grevarna Spens, som ägde Grensholmens stora gods, 239
var officer (som de flesta i familjen) och blev fången under ett
krig. När han kom hem, såg han ut som en luffare, igenkändes ej
och vägrades mjölk att dricka av dem som mjölkade hans egna kor.-
Spens hade många dalkarlar vid Grensholmen, och de odlade jord
och lade de stora stengärdesgårdar, som ännu äro kvar. Dessa dal-
karlar ville en gång fara iväg för att bli med om ett uppror. Det
tillstadde inte greven, utan han sammankallade sina underlydande
och sade till dalmasarna, att om de nödvändigtvis ville slåss, så
kunde de ju börja med hans statare, torpare och bönder. Då mumla- 240
de dalkarlarna ett tag och avstodo från upproret.

Denne greve Spens var ej så klemmig av sig. Han brukade
sova middag i en liten öppning i en bergkant. För övrigt så sov
han alltid i oeldat rum och dog iförd päls.

(Här är tydligen fråga om generallöjtnant Axel Spens
(död 1745), om vilken berättas liknande bl. a. hos Ridderstad i sin
Östgötabeskrivning sid. 407. Daluppproret ägde rum 1743)

Matekarna

kallades några ekar vid Grensholmen, där dagsverksfolket

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

brukade äta sina matsäckar Där levdes så "ogroft" många gånger, att det sen ej ville vara tyst däromkring, utan något otyg höll väsen sedan. 241

"Gastesmuga"

På norra sidan av Vånga gamla kyrka voro den s.k. Nykyrkan och sakristian tillbyggda. Mellan dessa utbyggen fanns en smal gång, som benämndes "Gästesmuga" ("smuge"= smal gång mellan tvänne byggnader) I denna "Gastesmuge" ställdes lik av självmördare in, innan de begrovos. Sådana fingo blott läggas i nordvästra hörnet av kyrkogården. 242

(Tyvärr revs den gamla minnesvärda kyrkan, när den nya byggdes 1864-66. Endast sakristian står kvar. Det är beklagligt, att Ridderstad i sin beskrivning (sid. 403) kan försvara detta med orden:"I densamma (näml. kyrkan, gamla) hade funnits målningar, vilka dock icke ägde det värde, att några kostnader ansågos nödvändiga för valvens bevarande)

(A.P. Svensson ger upplysning, som bevisar, att å kyrkogården fanns en äldre hittills okänd klockstapel före den senare stapeln.)

Likfärder. 243

Förr skulle man inte köra några lik, utan de skulle bäras å bårar till kyrkan.

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
243 ARKIV

ACC. N:R M. 1949

Galge

skall ha varit en vid Rökstorp i norra Vånga på östra sidan av vägen. Den siste som togs av daga där, hette "Karlingen" från Hargskaten (den del av Ö. Hargs socken, som ligger norr om Roxen och gränsen till Vånga) Han hade förgiftat käringen och sagt: "Nu ha gett´na för 25 öre tige, å tiger ho inte nu, så tiger ho aldri." Karlingen kom i galgen. 244

En som hette "Lille", slog ihjäl en karl, stal sedan en eka, och så dränkte han sig i Roxen med det samma, han ändå var i gång. Han vart jordad nära galgen vid Rökstorp.

Digerdöden.

Efter den så gick (som han trodde) den siste upp på det höga berget Veteklint norr om Restad för att se, om det rök någonstans Det gjorde det, och det bodde en kvinna, som han kunde gifta sig med. Så blev det ett nytt folk.

Man säger, att det bodde kvar en i byn Stensätter efter farsoten. 245

Om riddarborgen Aal

Det stora Grensholmens gods har gamla anor och kan skönjas långt in i medeltidens skymning. Fordom har gården hetat Aal eller Al och tillhörde förut släkten Gren bl. andra landsförrädaren Magnus Gren, som gav gården dess nuvarande namn. Den äldsta huvud-

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
245 ARKIV

byggnaden stod söder om den nuvarande på en udde i Roxen. På en
tvärbrant klippa högt uppe synas ännu de mäktiga ruinerna efter
en medeltida byggnad uppförd av gråsten och grovt tegel. Murbruk- 246
ket ser ut att kunna hålla stenarna samman ännu i många sekler.
Byggnaden synes ha varit åtminstone 23 m. lång och 15 m. bred
och torde ha varit ganska imponerande, där den trotsigt höjde sig
på klippan "vid den blåa Roxens strand." Här hava bålde riddare
och hurtiga svenner rustat sig för strider och äventyr, tömt bäga-
re till ära för helgonen och Sankt Erik konung men låtit sig besegras
av ädelborna damer. Medeltidens romantik synes mig sväva över
dessa ruiner, som jag torde få kalla "riddarborgen Aal."

Vid vårt besök i ruinen berättade A.P. Svensson, att 247
han hört en sägen, som mälde, att från denna borg har man tagit
en dörr till Vånga gamla kyrka. På en av den kyrkans dörrar stod
årtalet 1010, men om det är den som togs härifrån borgen vet jag
ej. (Avsedda dörr förvaras numera i statens samlingar i Stockholm.
Den har märkliga sirater i järn påspikade. Några av dessa ha tytts
som årtalet. Detta kan ej vara möjligt. Så tidigt årtal torde i
varje fall ej ha någon beviskraft vid bedömandet av dörrens ålder
Så gammal kan dörren ej gärna vara G.O.)

Vidare har man sagt, att det finnes breda marmortrap- 248
por från borgen och ned till släta marken. Men dessa trappor kan
ej vem som helst se, utan bara de som i särskild grad gynnas av

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

lyckan. Vi andra se blott dessa enkla trappsteg.

(Nära ruinen upptäcktes några forngravar förut ej kända, torde härröra från järnålderns senare del, samt längre upp mot nuvarande herrgården lämningar efter en fyrkantig byggnad av sten. Vad det varit, kan ej ännu avgöras utan undersökning)

248

Gullkronan

249

Gamle rättaren på godset, Samuelsson, berättade, att de sagt honom, att någon grävt i en hög vid Roxen och funnit en guldkrona. Men då kom det en höna på sjön dragande med ett halmlass. Då kunde inte grävarna tiga, och då försvann kronan.

Kyrkoklockan

Vidare berättade S., att på den tid, då en församling hade lov att stjäla en kyrkoklocka för den kyrka, som hade två, medan den andra hade ingen, skulle Vånga sockenmän en gång ha satt över Roxen och lyckats att obemärkt borttaga en av Ö. Skrukeby kyrkas klockor. Vångaborna hade lyckligt och väl fått 250
klocken i båten och skulle ro i land, men innan de hunna sin egen strand, råkade klocken att falla i sjön. Där ligger klocken ännu, och vid lågt vatten ska den syns. Det är nära ruinen och området vid stranden kallas Klockertomtera.

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

250

Stjärnorps fiskare

som drogs ned i Roxens djup av sjöjungfrun, som gift sig med honom synes ännu i form av en låga, som hoppar på vattnet, men många ha ocksm sett honom i mänsklig gestalt fara omkring i sin båt och många ha varit rätt nära honom och jag har 251
hört, att det varit de, som bjudit honom/ på snus. (!)

I Stjärnorps slottruin spökar det. En piga som skulle hämta dricka i källaren fick huvudet omvridet och dog.

A.P. Svensson fortsätter hemma på Granmyra vid en kopp kaffe:

Om Granmyra.

Denna enstaka gårds område skall jämte byn Fivelstad ha hört till Berga by, men en gumma lär ha tagit Granmyra till 252
undantag, och sen blev det särskild gård, som ej räknas till någon by.

Pestkyrkogård

skall det ha funnits även på Granmyra mark på en bergknalle norr om gården.

(Stället togs i betraktande. Ett par oregelbundna små stenhögar syntes, men det är nog ingen märkligt)

Mord

En bonde från Brink skulle ha mördat sin piga och lagt

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ut liket vid grindarna till ägorna mot Fivelstad. Han hade stoppat 253
in den mördade i en halmkärve.

Karta

över ägorna till Granmyra är upprättad 1867. Då fanns här 25 tunnland åker, n u är det 40. Här har funnits kalkugn, basta och tjärdal, men nu är det borta, endast lämningar finnas kvar.

Granmyra har åtminstone en tid hört till Grensholmen, ty en greve Spens har ägt det.

Den åldrige f.d. lantbrukaren 254
Johan i Fivelstad berättade sitt
hårresande jaktskrock m.m.

Mened

Edsbacken mellan byarna Tolskepp och Sätra kallas så, för att en bonde från Boberg tog jord från sitt torvtak och svor, att han stod på egen mark. Det var för att han skulle få området, som det var tvist om. Många har sedan sett hela rätten samlad där å Edsbacken, och bonden han springer Målgast mellan Sätra och Boberg än i dag, för där är galet delt. 255

Trollhare

fanns det en på Edsbacken för ja sköt en 12 eller 13 skott på honom utan att träffa, och Fågelgren han ha varit för den

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

haren med utan att kunna träffa. Men tillsist, så knep jag allt ho- 255
nom nära Trankärret.

Ännu en trolleter hare sköt jag till slut nära Bjärsätter i Stjärorps socken. Han dog inte och levde även, när vi slagit sönder huvudet på honom, men sedan dog han.

Skämma bössor 256

var en gubbe i Doverstorp, Risinge socken, styv till. En man som het Lundbom ägde en god bössa, som gick bra att knäppa älg med, men den där gubben han skämde bössan, och det rann liksom blod ur bösspipan, och sen gick det inte att skjuta. När di skulle begrava den där fule gubben, så höll di på att inte få honom åt kyrkogården, för han var så tung, att hästarna knappt kunde dra honom, och man nötte ut axlarna på vagnen under färden.

Anders H här i Vånga kom för en rotare en gång, och 257
denne skämde bössan för Anders. Sen bad han H. skjuta en hare som var till hands. Haren stöp, men sen gick det inte att använda bössan mera. H. hämnades. Han satte en sjuka på rotarn, så han fick en sådan utrot ("rännsketa," som det kallas), så han vart död vid Gruvbacken i Hällestad (se sid 141), men bössan vart bra igen. När H. hörde att rotaren gått ur tiden, ångrade han likväl, att han straffat honom så hårt, för att han velat förstöra bössan.

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Att göra bössor bra

sen de varit skämda, kunde man göra genom att använda ändlöst trä (små runda kulor, som ibland kan växa ut på träd), spånor av vixelringar och mässingskammar samt blad ur bibeln, men hur de går vill ja inte säja för dä ä så otäckt så.

Lära sig skjuta

så det alltid träffade skulle byggmästare Karlsson från Stjärnorp göra av en gubbe, som kunde den konsten. De gåvo sig upp i skogen. Där var det alldeles fullt med fågel. En tjäder 259
satt på en hand som stack ut ur hårda berget. K. uppmanades skjuta, men vågade inte och lärde sig inte heller skjuta ofelbart.

Styv skytt

En i Vadsätter. Stjärnorp sn. var märkvärdig i att skjuta. Han hade hjälp. En gång slog han vad ("våge"), att han skulle kunna skjuta en ekorre och en tjäder på skorstenen av sin stuga samt en hjort inom 24 timmar utan att gå någonstans. Djuren kommo inom bestämd tid, och han sköt dem. 260

En annan gång sköt han en hare, så att tarmarna kommo ut. Men haren levde samt sprang omkring benen på skytten, så att tarmarna slingrade sig om. Mannen bet av tarmarna och kom fri. Då hördes en röst:"Du skulle ha skure å dâm i stället." Men det var

Dubblett

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

väl tur, han inte gjorde, ty då hade han dött. 260

Odens jakt

hörde jag många gånger vid Bjärsätter i Stjärnorp. Det var ett groft och ett fint hundskall.

Berggubbe 261

såg jag en mellan Rådsla i Stjärnorp och Klövberga öster om R. Åskan gick, och berggubben hoppa i bergen. Han var grå-klädd å såg ut som en 12-åring och hade mössa på huvudet.

Råetj i Rådsla.

I Rådsla "va da så starkt rå" Jämt när något var på tok, så va det till. Var far och mor borta, så bultade det i väggarna, när barnen stojade för mycket, men om föräldrarna voro hemma-vid då kunde ungarna leva, så de kunde ta ner stugan. Ändå var 262 rået tyst. En natt hoppa det upp som ett nysta på bondgumman och väckte henne. Hon sparkade till sin gubbe och skrek, att han skulle gå ut i ladugården. När han kom ut, höll en ko på med att kalva och behövde hjälp. Det var detta, som rået stött på om, när det väckte gumman.

I Rådsla ladugård såg man ibland en liten gumma, som gick och pysslade med korna. Det var rået. En gång fick en dräng en örfil, för att han inte höll ordning uti ladugården. Det var 263

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

råets varning.

Även här i Fivelstad fanns rå som sade till, när det var fel i ladugården.

I Brink (Stjärnorp socken) (Brink i Vånga är förut nämnt) kunde man inte ha annat än svarta hästar, ty de med annan färg fingo ej vara tillfreds för trolltyg, utan de blevo slagna om nätterna, så de voro svetta och uppskrämda till morgonen. 263

Stjärnorps fiskare,

som åka omkring på Roxen, ger fiskelycka, om han bara får ro över näten i sin "hol" (urhålkade båt) Man har tyckt sig se, att det är två personer i den, så han har väl någon kamrat. När han är ensam och ror över näten blir det inte så mycke fisk, som när de äro två. 264

Dunkelasse

från Stjärnorp (se om honom även i samlingen för 1922 sid) var ute i krig. Han steg ensam in i ett slott en gång, och fienderna trodde, att de hade honom. Men Dunkelasse han sa, att de hade glömt att knyta säcken, och så vinkade han med sin näsduk i ett fönster. Då kommo hans soldater, som lågo gömda fram och befriade Lasse och rövade allt, som fanns i slottet. Lasse själv tog en guldvagga. och den ska finnas i den källare under Stjärnorps slott, som inte går att öppna. 265

(Här se vi att Banérs ord om, att de glömde knyta till

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-
265 ARKIV

säcken tillagts denne Dunkelasse i stället. D. är identisk med fältmarskalken Robert Douglas, vars minne stått tillräckligt levande i våra trakter, att hans gestalt kunnat draga till sig drag från olika håll. Av dessa ha skapats den råe krigaren Dunkelasse som var så karsk, och vilken Skam tog levande)

Den gamle f.d. lantbrukaren Nils Olsson i Berga by visade flera stensättningar på ägorna samt en

Jättesten

som ligger nära hans gård. Den skall en jätte ha kastat från Veteklint upp vid Glan (se sid. 268) med avsikt att slå ihjäl Vånga kyrka. Men stenen gick snett och ligger här. Den är rätt så avrundad i kanterna. Om en mindre men konstigt brun sten nära intill sade N.D., att det varit en domaresten, ty där skulle ha varit ting förr i tiden.

F. lantbrukaren Karl Larsson i Restad sonson till den å sid.236 omnämnde riksdagsmannen Olof Karlsson meddelade:

I Restad

fanns förr över 20 bönder och låg i en klunga, men numera är den skiftad, och många av gårdarna utflyttade. Medan den gamla ord-

Dubblett
LUNDS UNIV. FOLKMINNES-
ARKIV

ningen bestod, så hade man särskild byordning och bytrumma (nu i Nordiska museet) och en byfogde, som kallade till regelbundna bymöten. Om nätterna måste man gå brandvakt, ty husen stodo tätt, och de nu i Östergötland försvunna halmtaken användes ännu på den tiden. 268

Byn ligger på rätt slät mark, men alldeles norr om den vidtager skogsbygden, och där reser sig de höga topparna Veteklint och Sinnerklint samt andra. (Vete lär betyda vårdkase, alltså skulle man ha tänt sådana där, vilket ej är omöjligt, då man därifrån har en vidsträckt utsikt.) På båda topparna synas lämningar av förskansningar. (Endast den å Vete klint förut känd) Där på sluttningen av en knalle nära muren står en berghäll på kant med halvrunda insänkningar. Sägnen mäler, att hällen utgjort stöd för kanonpipor. 269

Jättestenar.

Nedan för skogsåsen å Restad mark ligger en rätt stor rundad sten. Den skall vara kastad av jätten på Rå-klint nära Grensholmen och var avsedd att träffa jätten på Vete klint. Den stenen kallas Lusesten, varför kan ingen säga. Den sten som Vete klints jätte kastade på Råklints hann inte längre än i Berga hage, och där ligger den. (Det är samma sten som enligt N.O. sid. 266 skulle kastas på Vånga kyrka) 270

Gruvan

Norr om Restad i skogen ligger Glansgruvan. Där tog

Dubblett
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

man förr mycket malm. Har namn efter Glan. En som varit i den och 270
arbetat sa, att den var så djup, att man på t/botnen kunde höra
hur tupparna gol i andra världen i Amerika.

I samma gruva arbetade en gång bland andra även en arbe- 271
tare, som var mycket dumdristig av sig. Vid ett tillfälle ville
han visa vad han kunde, genom att klättra ned för gruvlinan med
huvudet föråt. Men den gången slog han ihjäl sig i alla fall.
Efter olyckan sade man, att han sagt, innan han slog ned:"Gape
faen så får du mat" För detta fick han inte ligga i vigd jord
(räknades som självspilling). Liket ville inte ligga stilla i
kistan, utan man måste slå en påle tvärs igenom. Sen blev det be-
gravt i det s.k. Pålkärret där i närheten.

Folkdiktning. 272

Följande samling ordspråk, ordstäv, ramsor m.m.
brukas allmänt i södra delen av Hällestads socken och i trakter-
na däromkring. Någon bestämd sagesman kan ej uppgivas, emedan jag
har hört samma sak av flera. Även sjunger man en del visor, som
jag närmare skall höra efter med ledning av de fragmentariska an-
teckningar jag redan gjort.

Hänvisas tillika på de upptecknigar av folk-
diktning, som finnas i min samling för år 1922.

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

273

Ordspråk

Var ska sleva vare äm inte i gryta.
Lickt söker lickt, när lickt finns
Ska de bl̂i en go krok, så ska han böjes i ti.
Dä ä inte äfte, s̊äm granna (grannərna) byter häste.
Dä ä bättre te ge en hunn en bit än sl̊åss mä'n.
Bättre byxlöser än rålöser.
Dä du inte lägger dej i, dä behöver du inte dra dej u. 274
När en skicker barn te byss, får en gå sj̊älver.
Dä kona feler får kal̂ven betal̂e.
En ska inte köpe grisen i säcken.
Den säm kommer f̊örst te kvarna får mal̂e f̊örst.
Börje mä e knappnål̂ å slute mä e silverskål̂.

forts. å sid. 291

Ordstäv. 275

"Ja drar hem bå fisk å f̊ageĺ, å likeväl så låter dä inte väl̂ ändå" sa gubben, s̊äm kom hem mä ett fiskehuve å ett f̊ageĺhuve.

"Vill du inte äte, dä ja biter, så får du äte dä ja skiter" sa r̊ötta (råttan)

Dubblett

ACC. N:R M. 1949

LUNDS UNIV. FOLKMINNES-ARKIV

"Dä ä inte långt mella vorva" sa kärnga, när ho åkte 275
på kvarnsten.

"Mej mä" sa tatareungen (tattarungen)

"Den förste ungen den tvätte å strök ja åtT, den and- 276
rebare tvätte ja att, men den tredje den varken tvätte ja eller strök ja åtT, sa kärnga.

"Kvällen få le svire (svida) sa den sâm inte vart färdiger mä te göre någe, färrns de va kvâller.

" Du får le sâm ja âfte skrape gryta," sa pâjken te fâgern, sâm hade så smale ben.

"Skrik inte så otäckt, dä blir ju inte en enda palt ätter dej," sa den sâm slog päjken.

Talesätt 277

Dä magen har så har han, får han mer så tar han (säges när man ätit något)

Han är så snål, så han grâ/ter när han skiter.

Han är så snål, så han sätter sej i mävär (medvind), när han skiter, så han ska få nytte utå lukta.

Han ha vatt mä från klocka tâlv å te meddan - säges om en,som inte är ovan i sin tjänst.

Ho har sju skinn på näsa (säges om en manhaftig 278
kvinna).